

Repensant el poder dels professionals del treball social

Rethinking the power of social work professionals

Xavier Pelegrí Viaña¹

Resum

El poder forma part consubstancial del treball social en la mesura que implica l'entramat de relacions socials que produeix la intervenció social. Partint de l'enfocament que proposa Foucault, aquí s'aborda específicament el poder de la professió de treball social i com s'incardina en la pràctica quotidiana. El fil conductor és el binomi saber-poder que, en termes professionals, es llegeix com a disciplina-exercici de la professió. A partir d'això, s'analitzen cinc dimensions en què poden donar-se manifestacions de poder del treball social i que caldria saber gestionar. L'anàlisi acaba, abans de les conclusions, amb una breu incursió en com es pot revertir el sentit negatiu del poder en l'exercici de la professió de treball social.

Paraules clau: Poder, relacions de poder, professió, saber, treball social.

Abstract

Power is a fundamental part of social work insofar as it involves the network of social relationships that produce social intervention. Based on the approach proposed by Foucault, the power of the social work profession is addressed specifically, as well as how it is embedded in every day's practice. The thread is the knowledge-power binomial, which in professional terms is read as a discipline-exercise of the profession. From this, five dimensions are analyzed in which manifestations of social work's power can occur and that it are necessary to know how to manage. The analysis is finalized before the conclusions with a brief foray into how the negative sense of power can be reversed in the exercise of the social work profession.

Key words: Power, relationships of power, profession, knowledge, social work.

Per citar l'article: PELEGRÍ VIAÑA, Xavier. Repensant el poder dels professionals del treball social. *Revista de Treball Social*. Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya, abril 2018, n. 212, p. 31-46. ISSN 0212-7210.

¹Treballador social i doctor en antropologia social i cultural. Professor del Grau de Treball Social a la Universitat de Lleida.

*El poder no canvia les persones,
només revela qui són realment.*

José Mujica
(expresident de l'Uruguai)

Introducció

Aquest article vol contribuir a l'aprofundiment d'allò que suposen les relacions de poder en l'exercici del treball social. Com sigui que la reflexió sobre el poder és un tema que m'ha interessat des de fa temps i no es tracta de repetir el que ja està escrit, crec necessari començar fent una mínima contextualització que situï en el marc de referència des del qual entenc i em plantejo el poder, especialment pel que fa al treball social, i que ja vaig posar de manifest en un article anterior (PELEGRÍ, 2004).²

En aquell moment defensava que la professió del treball social obviava la idea del poder o, almenys, eludia tractar-la. Ara, és de justícia admetre que en els tretze anys que han transcorregut des d'aleshores, ha augmentat força el debat i la literatura entorn aquest concepte. Per tant, també voldria posar de relleu les aportacions dels col·legues que han aparegut en els darrers anys, i així enriquir la reflexió i el debat amb les tesis que s'hi defensen.

Com deia en aquell moment, les definicions existents sobre el poder són moltes i fetes des de diverses perspectives. Entre tants autors que han tractat el tema, Michel Foucault és un dels que, al meu parer, ofereix una visió més adequada per a l'anàlisi del poder en l'àmbit de la intervenció social i, molt especialment, del treball social. De manera sintètica i per situar el punt de vista de què parteix, podem esquematitzar els principals axiomes de la concepció del poder que té Foucault en els següents punts:³

- El poder no és quelcom absolut sinó relatiu; no es té, sinó que s'exerceix en funció de les relacions personals i institucionals que s'estableixin.
- Tota la societat és un entramat de "relacions de poder" perquè sorgeixen i són inherents a tota mena de relacions socials.
- El poder no és estàtic, no té un origen únic, ni està pre-determinat; en aquest sentit no és únicament identificable amb els "poderosos".

² Tanmateix, serà ineludible reprendre algunes de les premisses de l'article anterior per confeccionar aquest nou relat, que és complementari de l'anterior.

³ Per una explicació més extensa sobre aquests punts i sobre els altres autors que fan aportacions interessants a la concepció del poder que aquí s'adopta, vegeu Pelegrí (2004).

- El poder no té per què ser sempre negatiu (com la coerció o la repressió), sinó que també, segons com s'utilitzi, pot ser beneficiós i alliberador.
- On hi ha relacions de poder hi ha resistències a aquest poder: és a dir, no s'hi està forçosament sotmès, sinó que s'activen formes de contrapoder.
- Actualment, el poder no s'aplica tant a disciplinar el cos, com a modelar la ment mitjançant les normes i, per tant, utilitza instruments simbòlics.

En aquell article també desglossava l'experiència del poder que experimenta el professional del treball social a partir de quatre dimensions: 1) la vivència que li traspassen els ciutadans/comunitat, tant d'allò privat com de l'estructura social; 2) la relació d'ajuda que estableix i que configura una relació asimètrica; 3) l'estructura de l'organització en la qual treballa, segons el seu nivell jeràrquic; i 4) l'aparell politicolegal, és a dir, els tres poders del sistema polític a què està sotmès.

Aquestes quatre categories, de fet, s'organitzen en dos sentits bàsics: el professional com a subjecte de poder (és subjecte quan du a terme actes de poder) o com a objecte (quan rep els efectes del poder d'altri). En cadascun d'aquest sentits hi hauria moltes coses a dir; aquí, però, desenvoluparem allò que els fa ser subjectes de poder vers els ciutadans⁴ i, per tant, responsables de com l'exerceixen, com el gestionen, a favor de què i de qui l'empren, etc. Deixem per a una altra ocasió l'interessant camp de les organitzacions, on el professional pot ser tant objecte com subjecte de poder.

Finalment, també és convenient rescatar de l'article anterior una sèrie de mots que estan en l'òrbita del poder però no sempre s'hi identifiquen. Ens referim a conceptes com *autoritat*, *influència*, *control*, *manipulació*, etc. Igualment claus per a les reflexions que farem són les tesis de Lukes que precisen: "Tota relació de poder implica, en última instància, un conflicte d'interessos" (sigui explícit, latent o potencial) i "la influència pot ser o no una forma de poder segons es doni o no un conflicte d'interessos".

El saber: principal font de poder professional

Abordar el poder quan es refereix a un àmbit d'activitat, sobretot si aquesta activitat requereix de certs coneixements esotèrics –com succeeix en el treball social–, obliga a parlar tant de la *disciplina* com de la *professió*. Sense aquestes dues vessants no s'explica el potencial d'una determinada ocupa-

⁴ Utilitzarem indistintament els termes *ciutadans*, *usuaris*, *clients*, *persones ateses* o similars segons considerem que s'adigui millor amb el passatge del text, sense que això signifiqui cap diferència substancial de fons.

Els coneixements que el treball social ha anat forjant per intervenir en la realitat social constitueixen un saber que, consegüentment, li confereix un cert poder

ció per contribuir i influir socialment. Adoptant la perspectiva de Michel Foucault, es veu que els coneixements que el treball social ha anat forjant per intervenir en la realitat social constitueixen un saber que, consegüentment, li confereix un cert poder. El saber s'associa més a la disciplina i el poder a l'exercici de la professió. No es vol caure en la falsa separació entre teoria i pràctica però, aquestes dues dimensions, que són inseparables, ens poden servir per diferenciar el més específic de cada àmbit.

El saber (o també la *veritat*, en terminologia de Foucault) és el que s'identifica amb la ciència, el coneixement expert, és a dir, la **disciplina**, però tenint en compte no sols els sabers que elaboren els especialistes sinó també els sabers dels pràctics (ÁLVAREZ-URÍA, 2015: 47). El saber professional s'aconsegueix a partir d'un *corpus* de coneixement abstracte que proporciona certa legitimitat científica per a l'autonomia d'acció, l'autoritat jeràrquica, però sobretot, per al poder professional (GUILLÉN, 1990). Segons Rodríguez i Guilén (1992: 13), no més el saber abstracte pot redefinir contínuament els problemes i les tasques professionals, i defensar-los dels competidors. El substrat de tota professió, per tant, és la tinença d'un saber científicotècnic, amb un grau de certa exclusivitat. Com més coneixement especialitzat té una disciplina, més poder tindrà sobre la conducta humana (AGUAYO, 2007).

Segons Foucault, la societat adjudica a les disciplines (també a la del treball social) tres elements d'un procés que té molt a veure amb el saber: la *vigilància jeràrquica*, la *sanció normalitzadora* i l'*examen*. La vigilància jeràrquica es basa en la inspecció i el control, moltes vegades preventiu, per evitar desviacions o conductes no acceptades socialment; el símbol és el *panòptic* de les presons o dels psiquiàtrics. Actualment el control no requereix visibilitat, i transcendeix las barreres físiques perquè, segons Tirado i Domènech, en entorns *extitucionals*, la informació de les bases de dades permet la localització permanent dels individus sense que siguin conscients de la vigilància (2001: 202).

La disciplina també contribueix extraordinàriament a la normalització, que vol dir, d'una banda, l'establiment de normes socials per tal de poder determinar allò que no s'ajusta a la regla prescrita i que ha de ser sancionat, i de l'altra, la possibilitat d'establir què s'ha de considerar normal i què desviat. Aquests *estàndards* de conducta sovint responen als criteris de la classe hegemònica i tanmateix, la norma es generalitza i només la coneixen els qui l'estableixen en base al seu saber (ÁVILA-FUENMAYOR, 2006: 225).

El tercer estadi és l'*examen*, el qual fa possible qualificar el tipus, la gravetat i la persistència de la desviació de la norma, així com establir classificacions dels examinats. Això s'aconsegueix amb tècniques diagnòstiques i nosològiques aplicades específicament segons cada disciplina. Teresa Zamanillo, seguint a Foucault (1994), enllaça els tres elements analitzats:

“En la relació professional del treball social, com en totes les relacions d’ajuda, el subjecte està sotmès a la mirada del professional mitjançant l’«examen», sota «una mirada normalitzadora, una vigilància que fa possible qualificar, classificar i castigar. Estableix sobre els individus una visibilitat a través de la qual se’ls diferencia i se’ls sanciona»” (2012: 168).

A partir d’aquestes reflexions, és pertinent la pregunta: de què va el saber del treball social? No es pot ignorar que aquest saber ha estat tradicionalment (i d’alguna manera encara ho és) més dèbil que el saber d’altres disciplines científiques. D’aquí que la capacitat d’influència en l’organització social sigui més petita del que ho són les disciplines clàssiques com la medicina o el dret, entre d’altres.⁵ No és que el saber del treball social sigui menys rellevant ni que els beneficis que produeix tinguin menys repercussió en la qualitat de vida de la població, sinó que la percepció que en té la societat el col·loca més a prop del saber “vulgar” (de la cura, assistencial i de marcat caràcter femení) i aplicable exclusivament a uns sectors socials, per si mateixos infravalorats (pobres, exclosos i, ara, dependents). Com també cal ser conscients que entre el treball social i altres disciplines, fins i tot dintre del treball social, continuen havent-hi lluites simbòliques per construir el significat dels conceptes que hagin de passar a ser oficials. “La veritat oficial serà el punt de vista dominant que es reconegui com a legítim, però que, de fet, serà col·lectivament desconegut i, tanmateix, col·lectivament reconegut i normalitzat” (IDARETA, 2017: 62).

Però tot i la preponderància del coneixement científic com a font del poder, les disciplines han experimentat un procés de generalització⁶ del saber. Cada cop més, el saber ja no ve revestit amb els seus tradicionals signes d’autoritat i és menys un producte exclusiu dels experts i més el resultat d’una construcció social; també “té una consciència més gran de les pròpies limitacions i del fet que ve inevitablement acompanyat per un creixent no-saber” (INNERARITY, 2011: 2). En aquest sentit cal ser conscients que, en el camp social, hi conflueixen una gran varietat de sabers o, altrament dit, d’interpretacions sobre els fenòmens socials dels quals s’ocupen les professions socials.⁷ Això ens exigeix modificar la manera d’accedir al saber, obrir el focus de l’observació incorporant-hi altres mira-

⁵ Méndez defensa que no és cert, almenys no totalment, que el treball social estigui subordinat per les ciències socials com un poder exterior a la mateixa disciplina, ni que sigui una disciplina subsidiària i sense cap tipus de poder davant de les estructures de poder (MÉNDEZ, 2009).

⁶ Alguns parlen de “democratització”, però caldria tenir en compte la gran desigualtat encara existent en l’accés al saber, la qual cosa contradiu el terme.

⁷ És el que Foucault anomena “sabers sotmesos”, conjunt de coneixements que estaven desqualificats, perquè es consideraven com no conceptuals o com insuficientment elaborats; o “sabers de la gent”, que no són un coneixement comú sinó particular, un saber local, regional, que no gaudeix d’unanimitat (ÁVILA-FUENMAYOR, 2006: 220).

des i obtenir el saber dels mateixos protagonistes, fent-los participants d'un aprenentatge compartit. "Es tracta d'aprendre sota condicions de gran incertesa" (INNERARITY, 2011: 9), les quals comporten compartir el poder de manera col·laborativa.⁸

El poder: conseqüència del saber i altres circumstàncies

L'altre element del tàndem sobre el qual s'edifica el poder de la professió és la **intervenció** professional. El poder, com la moral, és present en totes les professions; tots dos són atributs implícits i qualitats ineludibles de qualsevol pràctica en què es dona un servei. Hi ha multitud d'elements que fan evident el poder de què disposa una professió. Que molts dels usuaris que tracten els professionals del treball social hi vagin voluntàriament (tret de casos concrets, com en l'àmbit de la justícia) no justificarien les intencions i accions de coacció, imposició o violència,⁹ les quals entrarien més en la categoria d'abús de poder. En l'activitat quotidiana, no obstant, es poden distingir dues formes d'utilització del poder, una d'implícita i una altra d'explícita, que desenvolupem a continuació.

D'entrada, les professions es defineixen com la representació d'un col·lectiu de persones dedicades a l'exercici d'una determinada activitat, que han aconseguit acotar un segment del mercat de treball i reservar-se'n el monopoli d'actuació en base a la tinença d'unes competències reconegudes legalment. Això és la primera fita de l'estructura del poder professional. La mateixa professió esdevé una font inequívoca de poder **implícit** perquè deté la potestat d'organitzar un determinat camp d'acció. El procés de professionalització de les ocupacions (GUILLÉN, 1990) es fonamenta precisament a fer valdre aquest binomi del coneixement (o saber) que comporta poder.

Alhora, la professió configura una certa identitat a qui la practica, en tant que exerceix uns determinats rols i ocupa uns estatus que provenen d'aquesta pràctica professional. El coneixement abstracte esdevé un mecanisme cabdal per al manteniment de posicions socials de poder i privilegi (RODRÍGUEZ Y GUILLÉN, 1992: 10). Sergio García, analitza com la persistent reivindicació de la identitat professional del treball social (sovint expressada amb la queixa que "no es respecta el nostre

⁸ També Ávila-Fuenmayor (2006) ens adverteix que aquets sabers poden ser colonitzats pels discursos únics, amb el propòsit de seguir controlant el saber i el poder; i que també nosaltres podem caure en la trampa d'utilitzar els resultats obtinguts per a benefici propi d'aquest discurs considerat com a científic.

⁹ La violència és un altre terme controvertit que moltes vegades sorgeix com a conseqüència de l'abús de poder, però que per les connotacions que suposa presenta una complexitat que excedeix les possibilitats d'aquest article. Sobre la violència i els seus tipus, vegeu Jiménez (2002) i Idareta (2017).

criteri tècnic”), esdevé una estratègia per augmentar el poder corporatiu i “consolidar el nostre ascens en l’estructura social de classes” (2009: 115). Tot i que l’última afirmació sigui un pèl excessiva, coincidim en bona part amb la reflexió de l’autor, que es qüestiona si, de vegades, el professional no cerca la seva identitat en el reconeixement dels caps, la qual cosa l’apropa a la institució però l’allunya de les persones; és a dir, s’identifica amb les instàncies de poder en lloc d’identificar-se amb la població amb qui treballa (GARCÍA, 2009: 118).

I encara es pot considerar un altre element de poder implícit que és el prestigi que acompanya determinades professions. Hi ha qui defensa que no és tant el saber teòric l’element que més contribueix al poder d’una professió sinó la seva capacitat de legitimació en la societat. Celia Aguayo diu: “L’estatus professional [...] és el resultat d’un procés de persuasió –exercici del poder– impulsat per la mateixa professió, més que l’efecte de les seves qualitats” (2007: 114). No obstant això, no es pot obviar que en les professions es donen grans diferències quant a legitimació dels seus membres, en funció dels sectors o àmbits d’activitat i de certs coneixements que són més valorats socialment que altres.

En la vessant **explícita**, trobem diferents manifestacions de poder associades a les funcions professionals per aconseguir els objectius. Vagi per davant el que ja es deia al principi, que el poder no s’ha d’entendre com quelcom que és sempre negatiu sinó que també pot ser productiu i benèfic. Maribel Martín sosté que els professionals necessitem el poder no solament per exercir la tasca amb rigor, sinó també per defensar els drets dels ciutadans (MARTÍN ESTALAYO, 2011: 32). Però el que cal tenir en compte respecte al poder és la seva versatilitat quant a les formes i les versions que pot adoptar dintre de les relacions socials, les quals mirarem de sintetitzar en el següent apartat.

Abans, però, cal recordar l’axioma de Foucault del qual partim: que tota relació social és també una relació de poder (no només, certament, però el poder hi és sempre present). Com sigui que la intervenció social es construeix bàsicament a partir de les relacions entre persones, *ergo* resulta ineludible que els agents de la intervenció social es plantegin fins a quin punt aquestes relacions esdevenen (conscientment o no; volgudament o no) relacions de poder. El poder no és una forma de fer intervenció social, no es dona solament en un model autoritari d’actuació, sinó que hi és implícit en tota actuació, sigui feta des del paradigma que sigui. Diu Alfonsa Rodríguez: “No s’està utilitzant un poder, a través de les pràctiques crítiques, quan es porta a terme el necessari exercici de conscienciació?” (2007: 122).

Antón i Damiano (2014), seguint a Norbert Elias, plantegen que el poder professional al qual ens referim, remet a la manera com aquestes relacions socials es construeixen, s’exercten, es posen de manifest, etc., a partir de la interdependència professional - persones usuàries. Aquesta dependència

En el fet relacional amb els clients o usuaris, el professional no té la facultat que comporti obligar-los a fer allò que no vulguin fer. No es pot parlar d'autoritat *stricto sensu*

mútua acostuma a donar-se en un cert procés de desequilibris dinàmics basats en una capacitat superior d'uns o altres per instal·lar i promoure formes normalitzades d'acció. Al contrari del que es tendeix a pensar –que la relació que s'estableix entre professionals i usuaris és igualitària i recíproca–, las desigualtats de poder fan que sigui una relació clarament asimètrica (JIMÉNEZ BERTOMEU, 2002). De fet, si els professionals exerceixen un cert poder sobre els usuaris és perquè se'ls reconeix la competència i la incumbència per part de la societat i les persones destinatàries (DE ZAN, 2012).

També caldria diferenciar el concepte d'**autoritat** del de poder en la pràctica professional. S'entén que l'autoritat és l'atribut del poder legítim i legalment atorgat a algú; "l'autoritat és el «dret» o l'«obligació» de procurar l'obediència, en canvi el poder és la «capacitat demostrada» d'aconseguir que les coses es facin" (CARRIÓN, 2009). Mentre que l'autoritat és una relació interpersonal que es dona entre subjectes lligats de manera jeràrquica, el poder va més enllà i irradia en totes direccions. En el fet relacional amb els clients o usuaris, el professional no té la facultat que comporti obligar-los a fer allò que no vulguin fer. No es pot parlar d'autoritat *stricto sensu*, si de cas, allò que en llenguatge col·loquial se sol dir "autoritat moral"; és a dir l'ascendència sobre el subjecte que fa que aquest se sotmeti per pròpia voluntat als designis d'altri.

Aquesta aquiescència del que no està formalment obligat (més enllà de casos dels quals depenen determinats beneficis, com veurem) ens porta a una manifestació de poder *soft*, al qual, habitualment, anomenem influència o persuasió. La influència té una part coincident amb el poder però una altra que se'n diferencia en què no hi ha conflicte d'interessos entre els actors.¹⁰ Quan es parla de la influència com a poder, és quan s'utilitza la manipulació perquè l'altre convingui en allò que interessa al manipulador. Però també es pot exercir influència quan, en absència d'interessos, hi ha un vincle de confiança que permet mostrar i convèncer sense que es vegi afectada la lliure decisió del persuadit.

Evidències quotidianes de poder professional

Les expressions concretes de poder que empren els professionals del treball social com a subjectes de poder són moltes i aquí només es pot aspirar a fer-ne una aproximació a les que es consideren més sobresortints. Per fer-ho sense caure en una relació forçosament incompleta, s'ha optat per mirar de sistematitzar cinc nivells o dimensions que permetin encabir-hi, si

¹⁰ Vegeu LUKES, Steven. *Power: A Radical View*. Londres: Macmillan, 1974, citat per Ernest R. House (1994).

no tots, bona part de les exposicions del poder que es donen en la pràctica del treball social, amb el benentès que són dimensions que estan íntimament relacionades.

Dimensió burocràtica

En l'àmbit organitzacional trobem un primer element que acompanya el poder del professional: la burocràcia, que és el sistema d'actuació que, en un grau més gran o més petit, regeix qualsevol ens organitzacional en què actua el professional. La burocratització suposa la subjecció a reglaments i normes de funcionament que, sovint, poden desfigurar les mateixes finalitats que donen sentit a l'acció. No es tracta d'una condició que creï directament el professional sinó que aquest en pateix les conseqüències i no pot sostreure's de la seva influència. En qualsevol cas, el treball professional s'ha de sotmetre a l'estructura burocràtica i, gairebé sempre, aquesta estructura repercutirà en el desenvolupament de la intervenció social. La salarització o *proletarització* de les professions també porta a una pèrdua més o menys gran de control sobre el procés i el producte del treball professional, i a una expropiació dels valors o del propòsit professional. El treball per comte d'altri en un ambient burocràtic provoca un deteriorament progressiu de l'autonomia i una subordinació als requeriments de la producció (RODRÍGUEZ Y GUILÉN, 1992).

Es podria dir que l'organització burocràtica contamina el quefer professional de la mateixa manera que l'activitat professional s'embolcalla i s'autoprotegeix amb la burocràcia organitzativa. És un element de poder que resulta funcional per totes dues parts tot i ser objecte de crítica. De fet, quasi sempre el prestigi del professional es veu reforçat (i magnificat) pel prestigi de la institució burocràtica on treballa, igual que aquesta intentarà fer-se amb els serveis dels professionals més prestigiosos.

Dimensió simbòlica

El poder també s'exhibeix a través d'un univers simbòlic que acompanya els elements quotidians que conformem l'activitat professional. Alguns d'aquests elements poden ser fins i tot inconscients i involuntaris, com succeeix amb la corporalitat del professional, quan entra en relació amb les diferents mentalitats de les persones ateses. Per exemple, la identitat sexual (o de classe, o ètnica, o d'edat, etc.) del treballador/a social i els abillaments que l'adornen, o bé l'experiència (i capacitats, o habilitats o aptituds associades) poden significar, en determinats contextos, diferències importants de poder. El cos mai és del tot irrellevant a l'hora d'analitzar el poder que percep l'usuari o client, perquè remet a la posició hegemònica que determinats grups tenen dins l'estructura social.

Els símbols prenen múltiples formes, van d'allò més general i grandiloqüent (els edificis on es treballa) fins als detalls més petits i trivials com les distàncies simbòliques entre el professional i el client. San Juan (2010), en un text molt il·lustratiu, parla dels "despatxos" com el lloc on es generen les relacions de poder, amb permís o la complicitat de les mateixes institucions: "el «poder dels despatxos» permet que les decisions es puguin prendre anònimament: resulta difícil saber moltes vegades on, com i qui decideix" (SAN JUAN, 2010: 644). El despatx remet a la metàfora de la "caixa negra" on el professional interacciona amb el ciutadà sense supervisió directa externa, amb total autonomia i "jugant a casa" (no com en una visita a domicili). Aquesta opacitat, que és imprescindible per garantir la confidencialitat de la relació de l'usuari amb el professional, també porta associat el risc d'exercir un poder omnímode i ignorat institucionalment, si s'actua amb actituds paternalistes o autoritàries.

Dimensió comunicacional

En les professions d'ajuda –entre les quals el treball social–, la comunicació juga un paper central. De fet, les relacions socials tenen en la comunicació els canals que les fan possible. Com va postular Watzlawick, és impossible no comunicar d'una manera o altra; per tant no és estrany que en la comunicació s'hi puguin trobar demostracions de poder per part dels professionals. Ens referim a la comunicació en genèric, tant en la seva vessant formal com informal, verbal com no-verbal, privada com pública, oral, escrita, etc. A més, com ja s'ha dit, es comunica amb tot el cos i, per tant, amb la vestimenta i els ornaments, amb els posats i els gestos, amb la mirada i l'escolta activa. I cada vegada més s'haurà de comptar amb les possibilitats comunicatives que proporcionen les noves tecnologies de la informació i la comunicació (TIC), algunes de les quals ja s'estan introduint en la pràctica professional, però potser no sempre amb prou consciència i respecte per les persones que deixen fora –per desconeixement o manca de recursos–, convertint-se en un nou risc d'imposició de qui té el poder.

No obstant això, la paraula és encara el mitjà de comunicació més vàlid per a les interaccions que estableixen els professionals. El discurs (la veritat) que genera les pràctiques comunicatives és una estructura del saber sobre una parcel·la de la realitat. El llenguatge, la terminologia i l'argot professional com a expressió del discurs són també expressió concreta de poder que distancia i que reflecteix l'asimetria entre actors. Quan s'està avesat a utilitzar la veritat disciplinària es pot caure en el perill de no saber-la trametre als diferents interlocutors en funció de les seves característiques. És un signe de poder que utilitza la nomenclatura tècnica, curulla de significats per als que són del gremi, però ignota per al profà.

També la veritat –ara com a contrari de la mentida– hauria de ser un atribut sagrat, inherent en tot moment al discurs del professional, i mai al servei dels interessos d'un poder aliè a l'interès del client. Al contrari, s'estaria davant d'un abús flagrant de poder, perquè quan la paraula es posa al servei de l'engany, les mitges veritats o l'ocultació d'informació mostra una de les cares més indecents que pot adoptar el poder professional davant del ciutadà que li ha fet confiança.

Dimensió procedimental

Arribem a l'estadi de l'acció, dels fets que constitueixen la pràctica quotidiana per mitjà de procediments més o menys estandarditzats. D'alguna manera el poder és la capacitat d'emprendre determinades accions, amb la presumpció que exerciran un influx positiu en el comportament de les persones. Per tant, s'estaria davant d'un tipus de poder que alguns autors¹¹ han tipificat com *poder per*, el qual remet a la idea d'actuació amb un objectiu determinat, i no tant com allò que pretén el domini de les persones (*poder sobre*).

Malgrat tot, les tècniques d'intervenció poden tenir també aspectes de poder que coarten o condicionen la lliure voluntat dels usuaris. En aquestes situacions en lloc d'exercir el poder expert i referent, que posa a disposició les capacitats per acompanyar l'evolució autònoma de la persona (que seria un *poder amb*), es passaria a adoptar un poder basat en el constrenyiment o en el joc de recompenses o penalitzacions. Sense arribar tant lluny, Zamanillo troba quasi impossible “que els treballadors socials no es reconeguin com a professionals de poder, almenys, en dos actes professionals per excel·lència: en el moment de l'entrevista i en el diagnòstic” (2012: 169). En tots aquests aspectes cal que es busquin estratègies per evitar actuar com a professionals de control i passar a ser professionals de l'emancipació (GARCÍA MARTÍN, 2012).

Sempre s'ha de considerar, però, que l'acompanyament de la vida quotidiana de la gent fa possible “acostar-se a la manera en què les persones se situen en les relacions de poder, com les construeixen, negocien i es resisteixen” (SILVA, SACRAMENTO Y MENDONÇA, 2015: 31). Per tant, no s'hauria de menysprear la prerrogativa dels usuaris a oferir resistència al poder professional. Cal tenir present també “els qui s'hi oposen, conformant una mena de dissidència crítica informal que prepara el terreny a una oposició, encara que només en algunes ocasions es manifesta grupal i organitzadament, en molts casos per por del càstig” (SAN JUAN, 2010: 645). Sovintegen últimament els exemples d'oposició organitzada en moviments

No s'hauria de menysprear la prerrogativa dels usuaris a oferir resistència al poder professional

¹¹ Entre d'altres: HOLLOWAY, J. *Cambiar el mundo sin tomar el poder*. Valencia (Veneçuela): Vadell Hermanos Editores, 2002, citat per Morales (2016).

ciutadans que ofereixen resistència a polítiques socials, i que alhora interpel·len als professionals quan exerceixen determinats rols de poder.¹² Podem pensar que, en diverses ocasions, la iniciativa popular ja ha sobrepassat els mateixos professionals en la seva funció d'empoderament, alhora que els professionals i les administracions sovint no han sabut gestionar el conflicte de poder que s'ha generat. Però Méndez recorda que "és amb la nostra pràctica professional que mostrem que les víctimes del poder en realitat són actores i com a tals, poden ser les que exerceixin el poder" (MÉNDEZ, 2009: 126).

Dimensió actitudinal

Finalment, l'àmbit més personal i encobert susceptible de contribuir a mostrar la diferència de poder entre el professional i l'usuari és el relatiu a les actituds amb què cadascun dels professionals tracta els usuaris. L'actitud expressa una certa disposició d'ànim, que es correlaciona amb l'emoció subjacent, la conducta que es manifesta i els pensaments associats. Sens dubte, és la dimensió més difícil de valorar i, fins de tot, és complicat que el professional controli els significants que emet; no passa així amb el ciutadà, que rep els influxos actitudinals i que, ràpidament, els descodifica subjectivament. La in-concordança d'impressions pot ser la font d'una cadena de recriminacions que introdueixi determinats vicis en la interrelació, com ara desconfiança, prejudicis i, especialment, subjugació.

L'actitud prepotent i inquisitiva del professional, la categorització negativa de les persones usuàries, el tracte fred, distant o insensible amb les realitats per les que passen, els episodis de discriminació injustificats, el sentit paternalista de l'atenció que es presta, la negació o el poc cas que es fa a la participació dels afectats, etc., són formes actitudinals que condueixen a crear més dependència per part de les persones ateses respecte al professional. Inconscientment i, fins i tot, sense mala intenció, són estratègies que serveixen al professional per reivindicar el seu poder, per alimentar-lo i per posar-lo de manifest davant d'altres actors pròxims. Zamanillo advoca per "renunciar a l'actitud de «poder salvífic» que té en el seu si el treball social [amb la qual cosa] els professionals es podran alliberar dels vaivens que tant els desorienten: de l'oscil·lació de l'omnipotència (poder-ho tot) a la impotència i viceversa" (ZAMANILLO, 2012: 166).

¹² Ens referim a moviments crítics amb l'anterior renda mínim d'inserció, la plataforma d'afectats per la hipoteca, els moviments contra la pobresa energètica, etc.

La dimensió política de la professió de treball social

L'última aproximació que s'ha de fer al poder professional és el que el vincula al rol polític. Actualment, les professions no exerceixen sols un rol tecnicocientífic o administratiu, sinó que a més a més prenen un rol eminentment polític que és inseparable del seu paper clàssic. Aquesta dimensió política adopta dos possibles canals d'acció: quan el saber expert es dedica a l'assessorament polític i quan la pràctica professional adopta una clara intencionalitat política en el sentit de provocar transformacions. En el primer cas, és el paper que poden arribar a tenir professionals experts en la presa de decisions polítiques, rol que és més aviat escàs pel que fa al treball social i es limita als professionals que arriben als pocs càrrecs de direcció, pròxims als llocs de poder polític de les institucions. En aquest cas cal ressaltar que no és gens freqüent la tesi que el poder està subordinat al saber, sinó que molt sovint passa exactament el contrari, que "el saber expert és instrumentalitzat pel poder amb la finalitat de justificar decisions polítiques prèviament adoptades" (INNERARITY, 2011).

El segon cas és el que en aquest escrit més ens interessa perquè en el treball social hi ha una línia de pensament que ha treballat i divulgat força aquesta tesi. Des d'aquesta perspectiva, tot professional és un polític de l'acció, i com a tal està emplaçat a participar en el poder o a influir-hi. No hauria de limitar-se al saber disciplinari, perquè l'acció social és política i no pot deslliurar-se del joc d'interessos que s'hi juguen. Per tant "s'ha d'assumir èticament l'exercici del poder o influir en la seva distribució" (AGUAYO, 2007: 80).

També Martín Estalayo advoca per "recobrar i nombrar la dimensió política de la disciplina i recuperar el desig d'exercir influència política amb els nostres actes professionals" (2011: 36). I és des d'aquesta postura que el treball social pot reconciliar-se amb el poder. El professional, com a subjecte de poder, ja no el dirigeix sobre algú sinó que el posa a disposició de la societat, ja no especula amb jocs de poder, sinó que l'enfronta, plenament conscient, als interessos de les elits. La proposta de recuperar la dimensió política apunta també a l'element d'identitat i a la manera d'exercir la professió avui. Es una invitació a reconèixer el poder del treball social, tot reivindicant que el treball comunitari és el més genuïnament polític que es pot dur a terme (ZAMANILLO Y MARTÍN, 2011: 111).

Però per això cal fer prèviament un procés d'empoderament professional i de la ciutadania. No entrarem a fons a tractar de l'empoderament, que requereix d'un article propi, però no podem obviar la necessitat que els professionals siguin conscients que tenen més poder (sols, però sobretot col·lectivament) del que desenvolupen. Edurne Aranguren (2014: 140) formula la hipòtesi que tot i ser l'empoderament un eix central en la

El professional, com a subjecte de poder, ja no el dirigeix sobre algú sinó que el posa a disposició de la societat, ja no especula amb jocs de poder, sinó que l'enfronta, plenament conscient, als interessos de les elits

disciplina del treball social, la professió manifesta grans dificultats pel seu empoderament personal, professional i, també, intel·lectual. També Alfonsa Rodríguez apunta que amb la creació d'uns altres tipus d'escenaris professionals, a més de ser positiu perquè els ciutadans recuperin poder, pot tenir com a conseqüència que nosaltres com a professionals recuperem un tipus de poder que "doti les nostres intervencions socials de potència per al canvi en els ciutadans, en les institucions, en la realitat social i en nosaltres mateixos" (2007: 123).

Conclusió

No crec que sigui gaire agosarat dir que els professionals del treball social, per perfil sociològic -i també ideològic- solen ser bastant refractaris al poder. Aquí, però, s'ha volgut insistir en què el poder professional és inevitable, és inherent a la mateixa professió perquè forma part de tota relació social i, encara més, quan aquesta relació implica una interacció per si mateixa asimètrica, en la qual algú hi acudeix perquè precisa l'ajuda o els serveis d'un altre.

Com a conseqüència, s'ha intentat demostrar que si algú vol esdevenir un professional del treball social excel·lent, no pot oblidar-se d'aquest atribut afegit a la professió, tant en la seva vessant de construcció del saber (disciplina) com en la de la pràctica (exercici professional). I també s'ha pretès defensar que, si es reconeix el poder que es té, només hi cap una alternativa lògica consistent: atendre la gestió d'aquest poder. Això suposa, primer, mirar d'evitar els abusos de poder que, fins i tot inconscientment, es filtren en la pràctica professional; i, segon, prendre consciència de la necessitat d'empoderar-se personalment i com a professió, per desenvolupar un poder positiu que, en sintonia amb la població també empoderada, permeti aconseguir canvis efectius en la realitat.

Finalment, cal subratllar que els actes de poder real en l'exercici professional pertanyen a l'esfera individual i cadascú és personalment responsable del seu control; però el nivell disciplinari s'ha format transgeneracionalment i s'ha anat creant col·lectivament. Això implica que l'ordre de progressió resol·tòria s'inverteix, és a dir, cal començar per gestionar i superar cadascú les falles que afecten el seu poder en l'exercici de la professió per tal d'arribar a transformar el poder que prové del saber disciplinari i afecta tanmateix la pròpia identitat.

Bibliografía

- AGUAYO, Cecilia. *Las profesiones modernas: dilemas del conocimiento y del poder. Un análisis para y desde el Trabajo Social*. Buenos Aires: Espacio Editorial, 2007. ISBN: 950-802-255-8.
- ÁLVAREZ-URÍA, Fernando. Repensar las relaciones de poder según Michel Foucault. *Revista de Occidente*, 2015, núm. 409, p. 37-51. ISSN: 0034-8635.
- ANTÓN, Gustavo; DAMIANO, Franco. La dimensión poder en la obra de Norbert Elias. *Prácticas de oficio. Investigación y reflexión en Ciencias Sociales*, 2014, núm. 14. Disponible en: <http://ides.org.ar/publicaciones/practicadeficio>
- ARANGUREN, Edurne. Empoderamiento profesional e intelectual en Trabajo Social. Retos de futuro. *Azarbe, Revista Internacional de Trabajo Social y Bienestar*, 2014, núm. 3, p. 139-147. ISSN: 2255-4955.
- ÁVILA-FUENMAYOR, Francisco. El concepto de poder en Michel Foucault. *Telos*, 2006, vol. 8, núm. 2, p. 215-234. ISSN: 1317-0570.
- CARRIÓN, Juan. Poder en Tiempos Revueltos: ¿Personalizado o Socializado? *Jano 2.0*. 26 de noviembre de 2009. Disponible en: <https://juancarrion.wordpress.com/2009/11/26/poder-en-tiempos-revueltos-y-personalizado-o-socializado/> (Consulta: 9/01/2018).
- DE ZAN, Julio. La profesión del poder. *Revista Científica de UCES*, 2012, vol. 16, núm. 1, p. 48-59. ISSN: 1852-7310.
- FOUCAULT, M. *Hermenéutica del sujeto*. Madrid, La Piqueta: 1994.
- GARCÍA GARCÍA, Sergio. Reflexionar la identidad profesional como estrategia de poder hacia la repolitización del trabajo social. *Portularia*, 2009, vol. IX, núm. 2, p. 113-122. ISSN: 1578-0236.
- GARCÍA MARTÍN, Lorenzo. El grupo operativo como método participativo: poder y aprendizaje en la relación profesional. *Cuadernos de Trabajo Social*, 2012, vol. 25, núm. 1, p. 205-219. ISSN: 0214-0314.
- GUILLÉN, Mauro, F. Profesionales y burocracia: desprofesionalización, proletarización y poder profesional en las organizaciones complejas. *Revista Española de Investigaciones Sociológicas: Reis*, 1990, núm. 51, p. 35-51. ISSN: 0210-5233.
- IDARETA, Francisco. Eufemización de la violencia ejercida en Trabajo Social: Hacia el reconocimiento intradisciplinar del abuso de poder. *Trabajo Social Hoy*, 2017, núm. p. 59-82. ISSN: 1134-0991.
- INNERARITY, Daniel. El dialogo entre saber y poder. *Claves de razón práctica*, 2011, núm. 209, p. 12-19. ISSN: 1130-3689.
- JIMÉNEZ BERTOMEU, Víctor. Violencia en organizaciones y profesionales: acciones, omisiones y reacciones en torno al poder, la participación, la burocracia y la discreción en los Servicios Sociales. *Alternativas*, 2002, núm. 10, p. 427-444. ISSN: 1133-0473.
- MARTÍN ESTALAYO, Maribel. Los dilemas éticos en la profesión de trabajo social. En ZAMANILLO, T. (dir.). *Ética, teoría y técnica. La responsabilidad política del trabajo social*. Madrid: Talasa, 2011, p. 9-43. ISBN: 978-84-96266-37-7.
- MÉNDEZ, Rubens R. El discurso sobre el poder en la intervención profesional: otro caso de la colonización del trabajo social por el régimen de verdad de las ciencias sociales. *Acciones e investigaciones sociales*, 2009, núm. 27, p. 111-129. ISSN: 1132-192X.
- MORALES, Ernesto. *Empoderamiento y transformación de las relaciones de poder. Un análisis crítico de los procesos institucionales de participación ciudadana*. Tesis doctoral (inédita). Universitat Autònoma de Barcelona, 2016.
- PELEGRÍ, Xavier. El poder en el trabajo social: Una aproximación desde Foucault. *Cuadernos de Trabajo Social*, 2004, núm. 17, p. 21-43. ISSN: 0214-0314.
- RODRÍGUEZ RODRÍGUEZ, Alfonsa. Más allá de la perspectiva crítica. *Cuadernos de Trabajo Social*, 2007, vol. 20, p. 117-137. ISSN: 0214-0314.

Bibliografia

- RODRÍGUEZ, Josep A.; GUILÉN, Mauro F. Organizaciones y profesiones en la sociedad contemporánea. *Revista Española de Investigaciones Sociológicas: Reis*, 1992, núm. 59, p. 9-18. ISSN: 0210-5233.
- SAN JUAN, Luís. El “poder de los despachos” y el poder vivir con dignidad. *Miscelánea Comillas*, 2010, vol. 68, núm. 133, p. 638-651. ISSN: 0210-9522.
- SILVA, Pedro; SACRAMENTO, Octavio; MENDONÇA, Vera. Proximidade, reflexividade e crítica: o lugar da etnografia na intervenção social. *Cuadernos de Trabajo Social*, 2015, vol. 28, núm. 1, p. 27-37. ISSN: 0214-0314.
- TIRADO, Francisco Javier; DOMÈNECH, Miquel. Extituciones: Del poder y sus anatomias. *Política y Sociedad*, 2001, núm. 36, p. 191-204. ISSN: 1130-8001.
- ZAMANILLO, Teresa. Las relaciones de poder en las profesiones de ayuda. Una cuestión ética de primer orden. *Azarbe, Revista Internacional de Trabajo Social y Bienestar*, 2012, núm. 1, p. 157-170. ISSN: 2255-4955.
- ZAMANILLO, Teresa; MARTÍN, Maribel. La responsabilidad política del Trabajo Social. *Trabajo Social Global*, 2011, vol. 2, núm. 3, p. 97-115. ISSN 2013-6757.